ANMELDELSER.

Udskiftningen i Sønderjylland.

Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770. Munksgaard, 1941.

Dette Arbejde indtager i to Henseender en bemærkelsesværdig Plads indenfor dansk Historieforskning. For første Gang er et anseligt Stykke Sønderjyllandshistorie taget op af en Sønderjyde tilhørende det Slægtled, der er vokset op og uddannet efter 1920. Men særlig betydningsfuldt er det dog, at et centralt Landboproblem som Udskiftningen omsider er gjort til Genstand for dybtgaaende Undersøgelser for en enkelt Landsdels Vedkommende. Fra tysk Side har navnlig Georg Hanssen tidligt vist Interesse for sønderjysk Agrarhistorie, men nogen indtrængende Undersøgelse af Landboreformerne har ikke hidtil foreligget. Og hvad Udskiftningen angaar, har Sønderjylland som Foregangsland et særligt Krav paa en Fremstilling.

De fleste større Arbejder vedrørende sønderjysk Historie har Tilknytning til den Nationalitetskamp, der begyndte i 1830'erne. Dette gælder i Virkeligheden ogsaa denne Undersøgelse, idet Troels Fink havde til Hensigt at studere Landboreformernes Gennemførelse for at komme til Klarhed over Bøndernes sociale og økonomiske Stilling paa den Tid, da Sønderjylland vaagnede. Fink var ikke den første, der gjorde den Erfaring, at vil man til Bunds i danske Landboproblemer fra ældre Perioder, maa man selv gøre et Gravearbejde.

Bogen er klar i sin Opbygning og Emnet saa skarpt afgrænset, at man forholdsvis let finder sig til Rette i den (bl. a. af lokalhistoriske Grunde vilde et Register dog være meget ønskeligt og *er* formentlig udarbejdet). Som Kilder maa særlig anføres Maalebøger og Kort, Amtsregnskaber, Synsforretninger og talrige Andragender, Indberetninger m. v. i Amtsarkiverne; ogsaa nordslesvigske Præstearkiver og enkelte Sognearkiver i Angel har givet en Del Stof. Endelig Centraladministrationens Arkiver; Krigen har dog hindret Udnyttelsen af en Del tysk Arkivmateriale. —

Desværre fremtræder Kortmaterialet ikke særlig tydeligt i den formindskede Gengivelse hos Fink.

Indledningen belyser Landsbyfællesskab og Udskiftningsreformer i andre Dele af Europa og omtaler bl. a. den tidlige Udskiftning i Friesland, der har haft en ikke nærmere paavist Indflydelse paa Udviklingen i de sønderjyske Vestkystegne. Paavirkningen fra Marsk til Geest var ikke særlig betydelig og naaede ikke til Østkysten. Herregaardenes Udløsning af Fællesskabet og i det hele Rationaliseringen af Hovedgaardsdriften kan derimod have opmuntret til Landsbyudskiftning. Georg Hanssens Opfattelse af Landsbyfællesskabet korrigeres paa flere Punkter, idet Fink underkaster Driftsformerne i Østslesvig en nøjere Analyse. Han paaviser, at det dyrkede Areal stadig blev forøget indtil o. 1700, Overdrevene forsvandt efterhaanden, og Skovfredning var blevet almindelig. Særdriften, navnlig de intensivt dyrkede Tofter, gav langt bedre Udbytte end Fællesagrene. At Skovene blev delt, saa hver Bonde fik sit Skifte, var Forudsætningen for omfattende Rydning og Særdrift. Skildringen af disse Forhold udgør Bogens største Kapitel og giver et interessant Billede af Fællesskabet i Opløsning. Materialet vedrører væsentlig Østlandet ned til Aabenraa, mens Særdriften i Skovene næppe kendes i Sundeved og paa Als.

Den egentlige Udskiftning begyndte først, da Mageskifter muliggjorde Sammenlægning af de spredte Agre i den gamle Landsbymark. Om Udflytning eller fuldstændig Indhegning af en Mands Jord under eet blev der ikke Tale ved de ældste Udskiftninger. Fremgangsmaaden var den simple, at Landsbybønder byttede Jorder, hvorved den enkelte kunde faa saa mange Agre ved Siden af hinanden i en Aas, at Indhegning kunde betale sig; nye Udvidelser kunde senere finde Sted. Til de ældste Eksempler hører Udskiftningen i Løjt Sogn fra Slutningen af det 16. til Midten af det 17. Aarh. Særdriften kom her til at omfatte det meste — og det mest værdifulde — af Landsbyjorden, men Jordfordelingen var vedblivende uheldig og Udflytningsbevægelsen kun svag. Løjtudskiftningerne ansporede imidlertid til en langt bedre planlagt Udskiftning og Udflytning 1710—11 i den store Landsby Varnæs, hvor Forholdene gjorde en Reform i særlig Grad paakrævet. Varnæs-Udskiftningen fik en Betydning for Nordslesvig, der maaske kan sammenlignes med det langt senere Bernstorff-Eksempel for Sjælland, men paavirkede næppe Udviklingen i Angel, hvor en gradvis Udskiftningsbevægelse allerede var i Gang. — Udskiftningens Forløb i de øvrige Dele af Sønderjylland indtil 1766 er

skildret mere oversigtsmæssigt, og Materialet synes her mindre tilfredsstillende.

Et Par Kapitler belyser en Del af de Vanskeligheder, Udskiftningsbevægelsen maatte kæmpe med, navnlig Fællesskabet mellem to eller flere Landsbyer, den blandede Jurisdiktion og Hensynet til Husmændenes Græsningsret. Af stor Interesse er det at se, hvorvidt det gamle Fordelingsgrundlag blev fastholdt eller ikke. Meget betød naturligvis Myndighedernes Holdning, og i et særligt Afsnit paaviser Fink Udviklingslinjen, der gennem 200 Aar førte fra Haandhævelse af Forbud mod Indhegninger til aktiv Støtte overfor Udskiftningsbestræbelserne. Ogsaa den længe uinteresserede Centraladministration vaagnede op til Daad. Faa Aar efter Nedsættelsen af den første danske Landbokommission (1757) forelaa der flere sønderjyske Forslag til Udskiftningslove. Mens det i Kongeriget almindeligvis var Embedsmænd og Godsejere, der drev Bønderne ind paa Reformvejen, var der i Sønderjylland en mere udbredt Forstaaelse af Udskiftningens Betydning. Loven af 1766 stod ikke Maal med den kongerigske Udskiftningslov af 1781, hvilket spores den Dag i Dag, men den gav det private Initiativ frie Hænder.

Fremstillingen standser lidt brat ved det Tidspunkt, hvor Lovgivningen har givet sit Bidrag til Løsningen. Som Bogen foreligger, fortæller den især om Befolkningens egen Indsats i Udskiftningssagen. Det selvhjulpne, der præger de sønderjyske Bønders historiske Fremtræden, er atter blevet understreget. Men man undres lidt over, at Fink i den Grad har kunnet se bort fra sit oprindelige Udgangspunkt, at han foreløbig har undladt en nøjere Undersøgelse af, hvorledes de Bønder, der paatog sig saa betydningsfulde Driftsreformer, var stillet socialt og økonomisk. Kapitel XVI indeholder ganske vist en god, men ikke videre selvstændig eller dybtgaaende Oversigt over disse Forhold. Mange af Eksemplerne er formentlig typiske (de anførte Eksempler paa Hoveriets Tryk i Sydøstslesvig er ret forbløffende), men netop de højst forskelligartede Forhold — saaledes Modsætningen mellem haardt tyngede adelige Fæstebønder og hoverifri, ret velhavende Kronbønder — skærper Kravet om virkelig Indsigt. Den større personlige Frihed var jo nok en Forudsætning for Reforminitiativet, men Varnæs m. fl. Eksempler tyder paa, at daarlige økonomiske Forhold ogsaa virkede ansporende. De økonomiske Fordele ved selve Udskiftningen kan næppe belyses ved sikre Tal, men man savner overhovedet konkrete og nogenlunde sammenhængende Oplysninger om sønderjysk Bondehusholdning i det 17. og 18. Aarhundrede.

Finks Disputats er et dygtigt og modent Arbejde, og den er letlæselig. Den unge Forsker synes velrustet til at løse den større Opgave, som venter: en sønderjysk Bondehistorie, der gaar saa dybt og rækker saa langt, som Kilderne tillader, en Helhedsskildring af den sociale Udvikling, før den nationale Kamp satte ind.

F. Skrubbeltrang.

Lavshistorie.

Helge Søgaard: Haandværkerlavene i Aarhus under Enevælden. En socialhistorisk Studie. Munksgaard, 1940.

Det danske Haandværks og Haandværkerlavenes Historie har, indtil C. Nyrops grundlæggende Arbejder herom fremkom, været stedmoderligt behandlet, og selvom der i de senere Aar er fremkommet flere betydningsfulde Undersøgelser af enkelte Haandværkerlavs Historie, staar endnu meget tilbage, før man paa dette Omraade indenfor Kulturforskningen naar op paa Højde med, hvad der findes indenfor Landbrugets Omraade.

Med Glæde hilser man derfor Helge Søgaards Disputats som et betydningsfuldt Bidrag til en dybere Forstaaelse af vore Provinsbyers Lavshistorie i de ca. 200 Aar under Enevælden. Dr. Søgaards vigtigste Kildemateriale er de aarhusianske Lavs Arkiver og Lavsgenstande, der for største Delens Vedkommende findes i »Den gamle By« i Aarhus. Han søger ud fra dette Materiale »at belyse Lavene indefra«, klarlægge Haandværkernes egen Opfattelse af deres Stilling i Samfundet, deres Forhold til Magistraten og til Regeringens Lovgivning.

Perioden 1681—1750 kan betegnes som Lavenes gyldne Tid. Mange af de gamle Lav var — som f. Eks. Smedenes — Fælleslav, der omfattede flere beslægtede Fag; en Del af disse Fag skiller sig nu ud af Fælleslavet og danner nye selvstændige Lav, f. Eks. Guldsmedene. Søgaard paaviser ogsaa, hvorledes Grænserne mellem de enkelte Lav og ligeledes mellem Fagene indenfor Fælleslavene kunde være ret udflydende og derfor give Grund til talrige Stridigheder. Han nævner i den Forbindelse en interessant Forskel i Hovedstadens og Provinsens Grænsedragning mellem Snedkerne og Tømrerne. I Hovedstaden er Brugen af Limpotten Kendetegnet paa Snedkeren, i Provinsen er det Høvlen, der er det karakteristiske Snedkerværktøj, medens Øksen er Tømrerens.

Regeringens Reformer i 1681—82 gik ikke ud paa at ophæve Lavene, men alene paa at indordne dem under Enevældens og Merkantilismens sociale og økonomiske Synspunkter. En Forbedring af Haandværket og en Udvidelse af Produktionen var Rege-